

FEDINEC CSILLA

(Ungvár)

AZ UNGVÁRI GIMNÁZIUM VÁZLATOS TÖRTENETE

A Drugethek Károly Róbert királlyal érkeznek az országba, s ettől az időtől kezdve az Északkeleti Felvidék hatalmas főurai. A családban az első "rebellis", aki kitér a királyhűségből, Drugeth Bálint – Bocskai a magyarországi hadak fővezérévé nevezi ki, majd utódjául jelöli az erdélyi trónra. Miután a rendek nem választják meg, leteszi a hűségesküt, a nádori rang közelébe kerül, ám fiatalon mérgezés gyanújával meghal, hátrahagyva egy magyar nyelven írt történeti naplót¹.

Ugyancsak Bocskai híveként tűnik fel a történelemben Drugeth György, a harmadik ezen a néven. Pázmány hatására azonban ismét buzgó katolikussá lesz. 1611-ben II. Mátyás tudtával trónkövetelőként lép fel Erdélyben, ahová Forgách Zsigmond nádor hadaival együtt fegyveresen tör be. 1613-ban, miután Bethlen Gábor kerül a fejedelmi székbe, iskolaalapításba kezd. Meg is kapja a pápai engedélyt a jezsuiták letelepítésére, akik 1614-ben megkezdik a tanítást Homonnán, az elhagyatott ferences rendi kolostorban. Drugeth György a latin nyelvű alapítólevelet 1615. július 2-án írja alá az ungvári várban,² ahol előzetesen, buzgalmának tanújeléül, leromboltatja a reformátusok iskoláját: "miután a jóságos isten minket, bár érdemteleneket, az ő nagy irgalmánál fogva egyedül üdvözítő kath. sz. hitének világával megvilágított... és apostoli anyaszentegyházának aklába visszavezérelt, azóta folyton legfőbb gondunknak tartottuk, hogy Isten kiváló kegyelmét a hálás szív nem közönséges adójának nem mindennapi módon való megnyilvánulásával rójuk le... tehetségünkhöz képest elődeink ősi hitét s jámborságát mintegy a számkivetésből visszaidézzük, s régi jogaiba visszahelyezzük. Meg lévén győződve, hogy egyre a leghathatósabb eszköz az ifjúságnak zsege kortól való helyes oktatása... azt is belátván, hogy az oktatás e nemében a jézustársasági szerzetesek leginkább kitűnnek... Zemplén megyében fekvő Homonna városunkban jézustársasági kollégiumot alapítottunk."

A tanítás 1619-ig folyamatos, amikor Bethlen Gábor hadai dúlják fel a vidéket. Elfoglalják Ungvárt, amire Drugeth György Lengyelországba menekül. Lengyel és kozák zsoldosokkal visszatérve Homonnánál győzelmet arat Bethlen fővezére, Rákóczi György hadai fölött. Többre azonban nem futja erejéből, visszatér Lengyelországba, ahol szintén mérgezés tüneteivel hamarosan meghal.

A tanítás 1630-ig szünetel, amikor Bethlen halálával Drugeth György fia, János, visszakapja birtokait. A jezsuiták visszatérnek Homonnára és újra megkezdik a tanítást.

Érdekességként megjegyezzük, hogy Bethlen özvegye, Brandenburgi Katalin ajándékozta a gimnáziumnak örök alapítványul a tokaji "hét szőlejét".

1640. július 31-én Drugeth János új alapítólevelet ad ki, immár magyar nyelven³. Ebből idézünk: "Atyánk a Patereket Collegiumostól és Iskolástól Unghvárra akarta által vinnyi... noha ez mi Homonnai városunk eghésséges, csendes – mindazonáltal tagadhatatlan akadály az, hogy a Tóthság avagy inkább Oroszág lakván a várost, mind a Magyar Nemes ifjak szállására... alkalmatlan. Unghvár viszont ez ellen, mindenben nagy fönn meg előzi Homonnának

alkalmatosságait.” Ungváron még ugyanazon évben lerakják a tanintézet befogadására alkalmas épület alapjait.

1644-ben azonban I. Rákóczi György erdélyi fejedelem elfoglalja a várost, az ostrom következtében az épülő kollégium falai erősen megrongálódnak. További útjában Rákóczi György Homonnáról elűzi a jezsuitákat. Drugeth János Lengyelországba menekül, ahol meghal.

A jezsuiták, akárcsak Bethlen elől, most is Krakkóban találnak menedéket. 1645-ben térhetnek vissza Homonnára. Az ungvári építkezést Jakusits Anna grófnő, Drugeth János özvegye veszi kézbe, s 1646-ban végre megtörténhet az átköltözés. 1649. április 28-án III. Ferdinánd is megerősíti az első, a tanintézetet létrehozó alapítólevelet.

1679-ig zavartalan a tanítás az ungvári gimnáziumban, amikor Thököly elfoglalja a várost. 1684-ben Drugeth Zsigmondnak rövid időre sikerül visszatérnie, de Thököly újra beveszi a várost és a család utolsó férfisarját Kassán kivégezteti (bár egyes források szerint természetes halállal halt meg)⁴. Ungvárt Galambos Ferencre bízta, aki 1663-ban még a gimnázium diákja volt. “Galambos Ferenc Ungvárt harem-basa módjára kezdett zsarnokoskodni, a római katolikusokat kirabolta, a jezsuiták társházát és iskoláját összeágyúztatta; magukat a szerzeteseket pedig elkergette a vidékről”⁵. A császári hadak közeledtével azonban megrémül és feladja a várost, amiért Zrínyi Ilona, Thököly hitvese elfogatta a fiát és az ostromlott Munkács várában börtönbe zárta.

1691-ben gróf Bercsényi Miklós Jakusits Anna unokájának, Drugeth Krisztinának harmadik férje lesz neje révén az ungvári domínium új ura és Ung megye örökös főispánja. A nagy műveltségű, hithű katolikus asszony adatja vissza a gimnáziumot 1695-ben a jezsuitáknak. Itt tanul Bercsényi fia, László.

Szervezetileg a magyarországi jezsuita gimnáziumok az osztrák rendtartományhoz tartoznak. A II. Rákóczi Ferenc által 1705-ben összehívott szécsényi országgyűlés kötelezte a jezsuitákat, hogy alakítsák meg önálló magyar rendtartományukat, vagy hagyják el az országot. Mivel a feltételt nem teljesítik, a kurucok által ellenőrzött területekről távozniuk kell.

II. Rákóczi Ferenc 1711-ben Lengyelországba távozása előtt kézírásával megjelölt könyveket és harangöntésre két ágyút ajándékozott az ungvári gimnáziumnak, 1766-ban öntik meg Eperjesen. Bercsényi távozása után az ungvári várat a katonaság veszi birtokába.

1773-ig zavartalan a tanítás, amikor a rend betiltásával megszűnik a tanintézet jezsuita jellege, kincstári birtokká lesz.

1774-ben elemi csapások akadályozzák a gimnázium folyamatos működését. Húsvét másodnapján a város nagy része, közte a kollégium melléképületei tűzvész martalékává válnak. Májusban hatalmas szélvihar rongálja meg a főépületet. 1775-ben Mária Terézia úgy dönt, hogy a kollégium, a templom és a vár tulajdonjogát átengedi a munkácsi görög katolikus püspökségnek. Bacsinszky András püspök, aki maga is növendéke volt a gimnáziumnak augusztus 1-jén veszi át az intézetet, ám a diákság mindaddig megmaradhat a régi épület falai között, amíg az új fel nem épül.

1777-ben megjelenik a Ratio Educationis, a magyarországi tanügyigazgatás első országosan rendelkező dokumentuma, mely a régióban még mindig csak egyetlen középiskolát talál, nevezetesen az ungvári gimnáziumot – az ország 9 archigimnáziumának egyikét (1789. szeptember 1-jétől válik “királyi” intézménnyé). A várost a kilenc tankerület egyikének székhelyéül jelölik, királyi főigazgatót azonban sosem kap, hanem a nagyváradi tankerülettel van közös irányítás alatt 1782-ig, amikor II. József a kassai tankerület fennhatósága alá utalja.

1778 augusztusában Ürményi József tanügyi tanácsos ellátogat Ungvárra, hogy személyesen győződjön meg az új rendszer érvényesítéséről.

1783 júniusában rakják le a gimnázium új épületének alapjait, 1784 novemberétől a grammatikusok már ide járnak, az 1785/86. tanévtől pedig az egész gimnázium átköltözik, s

immár a Katolikus Tanulmányi Alap kezelésében van, melynek a fenntartás gondokat okoz, felajánlja a tanintézetet a szatmári püspökségnek, majd a jászói premontrei rendnek. (Ez a kassai tankerület egyetlen világi gimnáziuma). A tárgyalások azonban nem érnek célra.

Szervezeti tekintetben az 1849-es Entwurf alapján válik nyolcosztályos főgimnáziummá: az 1856/57. tanévben indul a hetedik, az 1857/58. tanévben a nyolcadik osztály.

1883 júniusában jár Ungváron Trefort Ágoston vallás és közoktatási miniszter. Elrendeli új gimnázium építését, mivel a régit már kinőtte az intézmény. Az építkezés 1893-ban indul meg, a tervező és az építésvezető Kauser József budapesti mérnök. Az 1895/96. tanévet már az új épületben kezdik meg, melynek harmadik szintjén az árkádok fölötti párkányszaton I. Ferenc József, Drugeth (III.) György és Drugeth (X.) János féldomború arképei különös módon a mai napig sértetlenek.

Az első rektor – Homonnán 1614 és 1619 között – Dobokay Sándor. Erdélyben született, Kolozsváron tanult. 1600-tól a vágsellyei gimnázium rektora. A Bocskai-féle mozgalom Sellyét is eléri, de a nagy tiszteletű rektornak köszönhetően a tanintézetet nem bolygatják. Csak 1608-ban kell távoznia, amikor a zágrábi rendházba kerül. Rövidesen a rendház élén áll. Innen hívja meg Drugeth György a homonnai gimnázium élére.

Amikor 1630-ban a jezsuiták visszatérhetnek, a gimnázium már igen népszerű intézmény. Az ifjúság Erdély délkeleti vidékéről, a Székelyföldről, Horvátországból, Dalmáciából, Magyarország különböző vármegyéiből sereglik ide – magyarok, erdélyi székelyek, lengyelek, tótok, horvátok, rutének – polgárok, köz- és főnemesek. A kézművesek, iparosok, kereskedők révén városiasodó Ungvár elsősorban az erdélyi fejedelmek harcaiban, a török dúlásokban, a járványokban kimerült Tiszántúl közönségét vonzza. A diákság között huszonévesek is vannak, akik műveltségre vágnak, hivatali pályára készülnek az infima (1.), media (2.), suprema (3.), humanitas (4.) és retorika (5–6.) osztályokban.

Nemesi konviktus felállítására is történnek kísérletek, ám az egri püspök közbenjárására az alapítvány vagyona 1666-ban a kassai Kisdi-féle konviktusba olvad.

A 18. században parvista, principista, grammatika, szintaxis, poétika és retorika osztályokat találunk. A tanulólétszám 150 és 200 között mozog. Az egész tanfolyam nem egyéb a latin nyelv sulykolásánál, de színdarabokat magyar nyelven is előadnak. Az 1735-ös Molindes-féle tanterv alapján bevezetik a történelmet.

1773 és 1776 között az egri püspök főhatósága alatt pálosok és volt jezsuiták tanítanak. 1776 és 1789 között alapvetően római katolikus és görög katolikus egyházi és világi személyek okítják a fiatalokat.

II. József a latin helyett 1784-ben a németet teszi az iskolák hivatalos nyelvévé, valamint bevezeti a tandíjat. Az ungvári gimnáziumra nehéz idők következnek. 1786-ban találjuk az intézet történetében a legkevesebb diákot, szám szerint 59-et. Az okok közé sorolhatjuk a német nyelv erőltetését, fizetésektelenség miatt is többen kimaradnak, bár néhány diákért maguk a tanárok fizetik be a tandíjat. Ugyanakkor ebben az időben az Északkeleti Felvidék az ország legritkábban lakott része. Ung, Bereg és Ugocsa vármegyékben négyzetkilométerenként 18 lakos jut, Máramarosban pedig eléri az országos mélypontot – a négyzetkilométerenkénti 9 főt⁶. A félig üres iskola több termét II. József közigazgatási reformjával összefüggésben hivatali helyiségeknek foglalják le; a későbbi történétírók nem győznek felháborodni azon, hogy 1787-ben a gimnázium falai közt farsangi bált rendeznek. Ez az év arról is nevezetes, hogy ekkor jön alkalmazásba az előmenetelnek eminentia, prima, secunda és tertia kalkulusokkal való jelölése. Az alsó osztályokban azonban az előmenetelt továbbra is egy általánosan jellemző jeggyel

értékelték. "Rendelet volt arra, hogy a silány tanulókat a tanárok az alsó három osztályban próbára tegyék, s azokat, kik a tudományos pályára képtelennek bizonyultak, minden körülmények között az ipari pályára szorítsák"⁷.

1790-ben II. Lipót visszahozza a latin nyelvet, megszünteti a tandíjat. Az ungvári gimnáziumban összeszedik az összes német nyelvű iratot és ünnepélyesen elégetik. Az 1790/91. tanévben már tanítja a magyar nyelvet a gimnázium egyik tanára, Sándrovics János, aki ingyenesen vállalkozott e feladatra. A Nagykárolyból kinevezett Molnár György nem foglalja el állomáshelyét, így Béltéki-Kricsfalussy György lesz a gimnáziumban a magyar nyelv első rendes tanára. Az ő helyére lép az 1795/96. tanévben már súlyos betegen a költő Dayka Gábor, Kazinczy nagy felfedezettje.

A magyar nyelvvel együtt vonul be a gimnáziumba a ruszin nyelven való tanítás. A 18. század végétől a hittant anyanyelven, így ruszinul is tanítják. Az 1849/50. tanévtől a ruszin nyelv rendes tantárggyá válik. 1850 és 1861 között váltakozva hol minden osztályban, hol csak az alsó, hol csak a felső osztályokban tanítják.

1850-től kötelező tantárgy a német nyelv. 1856. május 24-től a gimnáziumot német–magyar tannyelvűnek nyilvánítják oly módon, hogy a magyar mindaddig a tanítás nyelve maradhat, amíg a német nyelv nem lesz alkalmazható. Erre azonban nem kerül sor, mert az Októberi Diploma megjelenése után, 1861-től a tanintézetet a vegyes gimnáziumok közé sorolják be magyar tannyelvvel és ruszin segédnyelvvel. A ruszin tanulóknak a történelmet és a földrajzt 1869-ig anyanyelvükön tanítják, de más tantárgyaknál is élnek vele a magyarázatokhoz. Az 1879/80. tanévtől csak azok a tanulók kötelezhetők a ruszin nyelv tanulására, akiknek szülei vagy gyámja ezt külön kéri. Az 1880/81. tanévtől a ruszin nyelv nem szerepel az érettségi tárgyak között.

1870. március 17-én alakul meg Zoltsák Jánosnak, a gimnázium magyar nyelv és irodalom tanárának (1857 és 1887 között) kezdeményezésére a Dayka Gábor Önképző Kör. A pártoló tagok között találjuk a Földrajzi, a Történelmi Társulatot, a Kisfaludy Társaságot. A tehetséges fiatalok felkarolásán túl, felvállalja Dayka életének és tevékenységének tanulmányozását, valamint az Ungváron eltemetett költő sírjának felkutatását. Bajzánál már a 30-as évek elején azt olvassuk: "Az Ungvárott megforduló, ki talán Daykának tisztelője, hiába fogja kérdeni, hol nyugszik a Grátiák e kedveltje?"⁸ Nem véletlen, hogy Ungvárnak 1909-ben felállított első köztéri szobra Dayka karrarai márványba faragott alakja. Az alkotó Szamovolszky Ödön, a gimnázium volt diákja.

A gimnáziummal kapcsolatban nem feledkezhetünk meg annak érem- és régiségtáráról, amit Szieber Ede alapít a múlt század hetvenes éveiben (1858–1867 között a gimnázium tanára, 1873–1886 között igazgatója, 1887–1906 között főigazgatója). A város és a megye közönségéhez fordul azzal a felhívással, hogy ajándékozzák az alakuló múzeumnak a tulajdonukban levő régiségeket, pénzérméket. A gyűjtésben maga jár elöl jó példával, amikor az Ung megyei Salamon község határában saját költségén végzett ásatások során feltárt 10. századi sírleletet a múzeumnak ajándékozza. Közel négyszáz műtárgy és néprajzi rekvizitum, több mint 2 ezer arany, ezüst, réz, nikkal pénzérme, emlékérem, valamint papírpénzek kerülnek a múzeum birtokába⁹.

A történelem elkövetkezendő viharaiiban mindennek nyoma veszett, mint ahogy ismeretlen a gimnázium levéltárának sorsa is.

1913-ban országra szóló ünnepléssel méltatják a tanintézet fennállásának 300. évfordulóját.

Az 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban aláírt szerződés értelmében a történelmi Magyarország Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyéinek nagyobb részét Podkarpatszka Rusz néven csatolták a Csehszlovák Köztársasághoz. Az Ungvári Állami Királyi Katolikus Főgimnáziumot ruszin tannyelvű reálgimnáziummá nyilvánítják, a magyar osztályokat

fokozatosan leépítik, s helyükbe cseh tannyelvű osztályok lépnek. Az utolsó magyar osztály az 1926/27. tanévben végzett¹⁰.

1938. november 2-án első bécsi döntés értelmében Kárpátalja egy része, közte Ungvár magyar fennhatóság alá kerül. A gimnázium diákjai számára a Huszton székelő ruszin kormány Perecsenyben szervez nyolcosztályos ruszin állami reálgimnáziumot. November 17-én az ungvári gimnáziumban is megkezdődik a tanítás, mely ismét magyar tannyelvű ruszin párhuzamos osztályokkal. 1939 márciusában, miután az egész terület magyar fennhatóság alá kerül, a perecsenyi gimnáziumot megszüntetik, s a diákok egy része visszatér az ungvári gimnáziumba¹¹.

Az 1940/41. tanévtől a gimnáziumból kiválnak a leányosztályok és számukra önálló tanintézetet hoznak létre Magyar Királyi Állami Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnázium néven.

Az 1941/42. tanévtől a fiúgimnázium kettéválk magyar királyi állami ruszin tanítási nyelvű gimnáziumra (az évkönyv szerint működésének első éve) és magyar tannyelvű állami gimnáziumra, mely az 1613-tól datálódó középfokú tanintézet örökébe lép és felveszi az alapítójáról a Drugeth nevet. Drugeth Jánosnak szobrot is avatnak a gimnázium mögötti téren.

Tanügyigazgatásilag az immár három részre szakadt gimnáziumot két tankerülethez – a két magyar tannyelvűt a kassaihoz, a ruszin tannyelvűt a kárpátaljaihoz sorolták be. Ungvár városa a közigazgatás tekintetében is sajátos helyzetben volt, hiszen 1944-ig a Kárpátaljai Kormányzóságnak és Ung vármegyének is központja.

1944 szeptember-október folyamán a terület a szovjet hadsereg fennhatósága alá kerül. Megalakul Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa. (1945. június 29-én írja alá a Szovjetunió és Csehszlovákia a szerződést a területnek a Szovjetunióhoz való csatolásáról. 1946. január 22-ével alakul meg hivatalosan a Kárpátontúli terület.) A magyar tannyelvű népiskolákat és a polgári iskolákat a szórványvidékeken és Ungváron, a magyar gimnáziumokat mindennütt bezárják.

Kerekes István tanár és Sándor László kiadói szerkesztő, képtárigazgató több száz szülő aláírásával megerősített beadványban kérelmezi a területi tanács végrehajtó bizottságánál a magyar iskola megnyitását¹². 1946 novemberében kezdődik meg a tanítás a hétosztályos iskolában (1945 júliusától szervezeti tekintetben a népiskola helyébe 4 osztályos elemi iskola, a polgári helyébe 7 osztályos (4+3) nem teljes középiskola, a gimnázium helyébe 3 osztályos középiskola lép), és bár nem a gimnázium épületét kapják meg, ennek a helynek is van némi patinája a ma is meglévő emléktábla folytán:

“Ezen a téren állott a Feketesas vendéglő,
amelyben 1847. júl. 11–12-ike között éjjel
Petőfi Sándor
megszállott. – Emelte a Gyöngyösi
Irodalmi Társaság 1911-ben.”

Az 1953/54. tanévben nyílnak a területen az első magyar középiskolák. Az ungvári magyar iskola a következő tanévtől válik középiskolává. 1963-ban Zalka Máté nevét veszi fel.

1994. április 16-án került sor Ungváron Dayka Gábor 1944-ben ledöntött szobrának újraavatására az eredeti helyén (a régi gimnáziumban ma az egyetem Kémiai Kara található). A város egyetlen magyar tanintézete, a 10. számú, volt Zalka Középiskola ma az ő nevét viseli.

J E G Y Z E T E K

1. Antal Miklós. A magyarországi Drugeth cslád. Ungvár, 1943.
2. Idézi: Blanár Ödön. Az ungvári kir. kath. főgimnázium háromszázados története. In.: Ért. 1912/13. 22–28.

3. Uo.: 29–32.
4. *Keresztyén Balázs*: Irodalmi barangolások a Kárpátok alján. Budapest–Ungvár, 1993.
5. *Mészáros Károly*. Ungvár története. Pesten, 1861.89.
6. *Benda Kálmán*. Magyarország a XVIII–XIX.sz. fordulóján. Bp., 1974. Klny. Irodalom és Felvilágosodás. Szerk. Szauder József, Tarnai Andor, 445–470.
7. Ért. 1912/13.222.
8. *Bajza József*. Összegyűjtött munkái. Bp., 1899. III. k., 307.
9. Az ungvári kir. kath. főgimnázium Érem-régiségtárának ismertetése. Közli. Gulovics Tivadar. H. n., é.n. (Ungvár, 1908–?)
10. Kárpáti Magyar Hírlap, 1938. № 141.
11. L. Az ungvári m. kir. állami gimnázium 1938/39-es, a perecsenyi állami ruszin és magyar tanítása nyelvű koedukációs polgári iskola 1940/41-es és a rahói m. kir. állami magyar-orsz tannyelvű gimnázium 1940/41-es évkönyvét.
12. *Sándor László*. Három ország polgára voltam. (kézirat a szerző örököseinek tulajdonában.)

Фединець Чілла

ІСТОРІЯ УЖГОРОДСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ В ЇЇ ГОЛОВНИХ РИСАХ

Резюме

Серед гімназій нашого краю перша була відкрита в XVII ст. Вона заснована в 1613 р. в м. Гуменне Земплинського комітату і переведена в м. Ужгород Ужанського комітату в 1646 р. До 1773 р. – іезуїтська, з 1777 р. – державна королівська католицька гімназія, між 1919–1938 рр. – реальна гімназія. У 1940/41 навчальному році була розділена на три різні навчальні заклади. У 1945 році гімназії були перетворені в середні школи. Наступницею навчального закладу ім. Другета стала СШ № 10, яка нині носить ім'я Г. Дайки.